

ATOMFIZIKA

1. A fény kvantumossága: fotoeffektus, Compton-effektus

A fotoelektromos effektus során a fémből kilépő elektronok v sebessége és a besugárzó fény f frekvenciája közötti kapcsolatot a

$$hf = \frac{1}{2} mv^2 + W$$

Einstein-féle összefüggés határozza meg, amelyben h a Planck-féle állandó, m az elektron tömege, W az adott fémre jellemző mennyiség: a kilépési munka. Nagyobb frekvenciák esetén $\frac{1}{2} mv^2 \gg W$ lehet, ekkor a kilépési munkát a számításokban figyelmen kívül hagyhatjuk.

Az összefüggés baloldalán szereplő hf mennyiséget az elektromágneses erőtér energiakvantumának nevezzük, az ekkora energiával rendelkező megfelelő anyagi objektumot fotonnak hívjuk. A foton

$$m = \frac{hf}{c^2}$$

relativisztikus tömeggel rendelkezik, alapvető jellemzője még a

$$p = \frac{h}{\lambda}$$

impulzus.

A fény kvantumossága természetének egy másik döntő bizonyítéka a Compton-effektus: az elektromágneses sugárzás anyagon bekövetkező szóródása során a szórt sugárzás hullámhossza megnövekszik. A hullámhossznövekedés

$$\Delta \lambda = 2 \lambda \sin^2 \frac{\vartheta}{2}$$

ahol ϑ a szórt sugárzás eltérülési szöge, λ egy állandó, ezt Compton-hullámhossznak is nevezik. Számértéke $\lambda = 0,024 \text{ \AA}$, az a hullámhosszváltás, amelyet az eredeti iránytól merőlegesen eltért foton szenved el.

Feladatok

404. Mekkora az energiája, impulzusa és tömege annak a fotonnak, amelynek hullámhossza

- a) $0,6 \mu$ (látható fény)
- b) $1 \text{ \AA}$ (röntgensugárzás);
- c) $0,01 \text{ \AA}$ (gamma-sugárzás).

405. Mekkora hullámhossz esetén egyezik meg a foton tömege a nyugvó elektron tömegével?

406. Határozzuk meg a látható fény fotonjának impulzusát ($\lambda = 5000 \text{ \AA}$) és hasonlítsuk össze egy szobahőmérsékleten (20°C) levő hidrogéngáz molekulájának átlagos impulzusával. A hidrogénmolekula tömege $2,35 \cdot 10^{-27} \text{ kg}$.

407. Egy 200 W -os izzólámpa sugárzásának közepes hullámhossza $1200 \text{ \AA}$. Határozzuk meg az időegység alatt kisugárzott fotonok számának közeli értékét.

408. A klasszikus elektromágneses fényelmélet szerint a fényforrásból kiinduló sugárzó energia árama minden irányban folytonosan terjed. Ennek alapján határozzuk meg, hogy egy tantálatód ($W = 4 \text{ eV}$) küllön tekintett atomja mennyi idő alatt tudna felhalmozni annyi energiát, hogy lehetségessé váljék egy fotoelektron kirepülése? A katód és a fényforrás közötti távolság 10 m , a fényforrás teljesítménye 25 W . A számításoknál tételezzük fel, hogy a tantálatom átmérője $3 \text{ \AA}$, és a benne felhalmozódó energia teljesen átadódik a fotoelektronnak.

409. Monokromatikus fényhullámot a terjedés irányára merőlegesen elhelyezett keskeny résen bocsátunk keresztül. 5 mm résszélesség mellett a diffrakciós kép első minimuma $\varphi = 6^\circ$ szög alatt keletkezik. Határozzuk meg a fotonok energiáját és impulzusát.

410. Monokromatikus sík fényhullám útjába a terjedés irányára merőlegesen helyezzünk el egy $d = 3 \mu$ rácsállandóju diffrakciós rácsot. Az ernyőn megjelenő diffrakciós képben két szomszédos maximumhoz tartozó elhajlási szögek $\varphi_1 = 23^\circ 35'$ és $\varphi_2 = 36^\circ 52'$. Számítsuk ki az adott fényáram fotonjainak energiáját.

411. A K' inerciarendszer állandó v sebességgel mozog a K inerciarendszerhez képest. Mekkora a foton energiájának és impulzusának változása a K inerciarendszertől a K' rendszerbe való áttérés során? Tekintsük a v sebességet egybeesőnek a foton haladási irányával és tételezzük fel, hogy $v \ll c$.

412. Sík monokromatikus fényhullám intenzitása $30 \text{ J/m}^2\text{s}$. Az elektromágneses sugárzás kvantumozott természetét alapján határozzuk meg a fényhullám által 5 s alatt egy 10 cm^2 nagyságú felületen át szállított impulzust.

413. A fotoeffektus küszöbértéke kálium esetén 577 nm hullámhossznak felel meg. Mekkora a fénykvantumnak az elektron kiszabadításához szükséges minimális energiája az adott fém esetén?

414. Egyedülálló rézgömböt $0,2 \mu$ hullámhosszu monokromatikus fényvel világítunk meg. Mekkora maximális potenciálra töltődik fel a rézgömb a fotoelektronok kilépése révén?

415. Sík cinklemez folytonos spektrumú sugárzással világítunk meg. A spektrum rövidhullámú határa 30 nm . A lemez felületétől mekkora távolságra távolodhatnak el a fotoelektronok, ha a lemezen kívül 10 V/cm térerősségű homogén fékező elektromos erőteret létesítünk? Tételezzük fel, hogy az elektromos erőteret a kilépési munkát számottevően nem befolyásolja.

416. Valamely fémet 2790 és $2450 \text{ \AA}$ hullámhosszuságú fényvel világítunk meg. A fékező feszültség megfelelően $0,66$ és $1,26 \text{ V}$. Az elektron töltése és a fénysebesség ismert. Határozzuk meg a Planck-állandót és az adott fém kilépési munkáját.

417. $\lambda = 342 \text{ \AA}$ hullámhosszuságú fotonok elektronokat váltanak ki fém litium felületéről. A környező mágneses erőterben a fotoelektronok $r = 1,2 \text{ cm}$ sugarú körpályát írnak le. (A mágneses erőter indukciója $B = 15 \cdot 10^{-4} \text{ Vs/m}^2$. Mekkora energia fordítódik egy elektronnak a litium atomból való kiszabadítására?

418. Ismeretes, hogy a Compton-effektus során fotonok szóródnak szabad elektronokon. Ezzel kapcsolatban válaszoljuk meg a következő két kérdést:

- a) a fizikai anyagban milyen elektronokat tekinthetünk szabadoknak?
- b) miért nem figyelhető meg a Compton-effektus látható fényvel történő besugárzás esetén?

419. Magyarazzuk meg a Compton-effektus alábbi sajátosságait:

- a) a rendszám csökkenésével és a szórési szög növekedésével az eltolódott komponens intenzitása növekszik;
- b) a hullámhossznövekedés független a szóró anyag jellemzőitől;
- c) a szórt sugárzásban a beesővel egyező hullámhosszu komponens is jelen van.

420. Határozzuk meg a Compton-effektusnál a hullámhosszváltozást, ha a megfigyelést a sugárnyaláb eredeti irányára merőlegesen végezzük.

421. Határozzuk meg a hullámhossz maximális Compton-féle változását, ha a fény szabad elektronokon, illetve hidrogén atommagon szóródik.

422. A Compton-féle hullámhosszváltozás $0,1 \text{ \AA}$ eredeti hullámhosszu röntgensugarak esetén $0,024 \text{ \AA}$. Határozzuk meg a fotonok szóródási szögét és a megütközött elektronnak átadott energiát.

423. A beeső foton hullámhossza $0,03 \text{ \AA}$. Mekkora energiára tesz szert a Compton-szórás során megütött elektron 60° , 90° és 180° szórési szögeknél?

424. Mekkora a Compton-effektus során megütött elektron impulzusa, ha a kezdetben $0,05 \text{ \AA}$ hullámhosszal rendelkező foton 90° alatt szóródik?

425. Határozzuk meg a megütött elektron mozgási iránya és a foton eredeti iránya közötti szöget, ha a foton a Compton-effektus során derékszög alatt szóródik.

404. a) 2,07 eV; $1,1 \cdot 10^{-27}$ kgm/s; $3,68 \cdot 10^{-36}$ kg;
 b) 12,4 keV; $6,62 \cdot 10^{-24}$ kgm/s; $2,21 \cdot 10^{-32}$ kg;
 c) 1,24 MeV; $6,62 \cdot 10^{-22}$ kgm/s; $2,21 \cdot 10^{-30}$ kg.
 405. 0,02426 Å, ez éppen a Compton- hullámhossz.
 406. $I_f = 1,33 \cdot 10^{-27}$ kgm/s; $I_{H_2} = 6,6 \cdot 10^{-24}$ kgm/s.
 407. $N = 1,2 \cdot 10^{21}$ /s.
 408. $t = 456$ s (A valóságban azonnal bekövetkezik).
 409. 2,6 eV; $I = 1,39 \cdot 10^{-27}$ kgm/s.

$$420. W = \frac{hc}{d(\sin \varphi_2 - \sin \varphi_1)} = 2,07 \text{ eV.}$$

411. Közvetlenül a Doppler-effektusból adódik: mind az energia, mind az impulzus csökken. $\Delta W = W_0 \frac{v}{c}$ és $\Delta I = I_0 \frac{v}{c}$, ahol W_0 és I_0 az elektron energiája és impulzusa a K rendszerben.

$$412. 5 \cdot 10^{-10} \text{ kgm/s.}$$

$$413. 2,15 \text{ eV.}$$

$$414. 1,73 \text{ eV.}$$

$$415. 3,76 \cdot 10^{-2} \text{ m.}$$

$$416. h = 6,55 \cdot 10^{-34} \text{ Js.; } 3,74 \text{ eV.}$$

$$417. W_i = \frac{hc}{\lambda} - W_{ki} - \frac{(Q_e r_B)^2}{2m} = 5,4 \text{ eV}$$

418. a) Azokat, amelyeknek kötési energiája lényegesen kisebb a bérépülő fotonok energiájánál;

b) Ebben az esetben az elektronok kötési energiája nagyságrendben egyezik a fotonok energiájával, következésképp szabad elektronok nincsenek.

419. a) A szabad elektronok relatív száma növekszik;

b) a fotonok szabad elektronokon szóródnak;

c) a fotonok kötött elektronokon szóródnak.

$$420. \Delta \lambda = 0,02426 \text{ Å.}$$

$$421. 0,048 \text{ és } 2,6 \cdot 10^{-5} \text{ Å.}$$

$$422. 90^\circ; 24 \text{ keV.}$$

$$423. \Delta W = \frac{hc}{\lambda} \frac{2\Lambda \sin^2 \frac{\varphi}{2}}{\lambda + 2\Lambda \sin^2 \frac{\varphi}{2}}, \text{ ahol } \Lambda = \frac{h}{mc} : 120, 185 \text{ és } 256 \text{ keV.}$$

$$424. 1,6 \cdot 10^{-22} \text{ kgm/s.}$$

$$425. \operatorname{tg} \psi = \frac{\operatorname{ctg} \frac{\varphi}{2}}{1 + \frac{hf}{mc^2}} = \frac{mc^2}{mc^2 + hf}$$